

**МЕТОДИЧЕСКИ ПРОЕКЦИИ
НА НЯКОИ ЛИНГВОПРАГМАТИЧНИ ИДЕИ
(ИМИТАЦИОННО-МОДЕЛИРАЩИ ИГРИ И ПРИНЦИП¹
НА СИМВОЛИЗИРАНО ПОЗИТИВНО ДЕЙСТВИЕ
В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК)**

Фани Бойкова

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

The article presents ideas about the application of simulation-modeling games in developing skills for interacting in an official and business setting. Examined is the perspective of applying the principles of symbolic-positive actions for achieving successful communication in the business communication area. The communication skills acquired via business simulation-modeling games are interpreted as an important requirement for developing communicative competences.

Key words: communicative competences, simulation-modeling games, principles of symbolic-positive actions

Развитието на уменията за успешна речева комуникация са основа за усъвършенстване на социалната адаптивност на личността и нейното интегриране в обществото. Изучаването на езика, на нормативната употреба на езиковите средства предоставя възможности да се изработи способност за възприемането на света в безкрайното разнообразие от човешки отношения и оценки, а според М. Виденов владенето на книжовните норми и тяхната императивност приобщава индивида към нацията и нейните духовни богатства (Виденов 1990: 227).

Основна цел на педагогическото взаимодействие е обучаваните да придобият умения да тълкуват и осмислят взаимоотношенията между реалните факти и тяхната речева реализация, за да могат въз основа на това да се научат да разбират и оценяват света около себе си; да из-

¹ Разглеждайки прагматическите норми на езикова комуникация, Б. Георгиев обобщава Принципа за вежливост (Лийч) и Принципа на сътрудничество (Грайс) под наименованието „Принцип за символизирано позитивно действие“ (Георгиев 1992:23).

граждат стратегии за бърза и безпроблемна социализация на личността, като се подготвят за резултатно участие в различни социални практики, осъществявани в разнообразни обществени сфери – битова, научна, официално-делова и т.н. В този смисъл особено перспективна е функцията на имитационно-моделиращите игри, които „пресъздават определени ситуации от действителността посредством предварително подбрана и предметна информация“ (Иванова 2004б:216). Съвременното обучение е комуникативно ориентирано, което значи не „въобще обучение по комуникация: по пътя на подражанието на образцовата реч на писателите класици, по пътя на подражание на образцовата реч, генерирана от учителя, а по собствен път – пътя на ученето чрез опита и в опита, чрез проекти, чрез критическо мислене, чрез конструктивизъм в действие в обучението по български език“ (Ангелова 2003: 32).

Играта е успешен метод за активно обучение, защото „свързва в едно реалния живот с желаната действителност в цялото многообразие от възможни алтернативи“ (Иванова 2004а: 136). Прилагането на игрови техники в уроците по български език създава условия обучаваните да бъдат активни участници в познавателния процес, да придобиват практически умения, да осъзнават конкретни знания за езика. Важна характеристика на играта е възможността да се формират умения за сътрудничество, за работа в екип. Като многофункционален метод играта може да участва при усвояване и прилагане на нови знания, при формиране и затвърждаване на умения, при преговор, при обобщение. Играта представя перспективи за формиране на самостоятелно мислене, личностни качества, проява на лидерски способности, усъвършенстване на комуникативните умения. При игровото общуване се създават условия за изпълняване на различни социални роли – на лидер, организатор, изпълнител, изследовател, експерт, и не на последно място – играта е един от начините за преодоляване на пасивността на учениците.

Интелектуалната и комуникативноречевата ориентация на учениците относно социално приемливите модели на поведение може да се формират при прилагане на имитационно-моделиращи игри в процеса на обучение. Деловите имитационно-моделиращи игри са фактор за успешна социална реализация, която се свързва с формирането на социалингвистичната компетентност, познанията за нормите на институционализираното и на официалното общуване са в основата на пълноценната комуникативна компетентност. Важно условие за високо развитие на социалингвистичната компетентност на обучаваните са

наборите от схеми (абстрактни структури) за справяне с конкретен проблем, чрез които се оползотворява опитът на индивида, поведението на другите и техните предпочитания. Според Р. Хъдсън използващият такава схема за конкретен проблем ще може по-лесно да го разреши, отколкото този, който тепърва ще си изработи схема (Хъдсън 1995: 267). Тази тенденция се отнася и към речевото поведение, чиито основни схеми и опитности за тяхното прилагане се изграждат в рамките на обучението по български език, което формира умения за речева изява и по всички учебни дисциплини, и в сферите на официалното и неофициалното общуване. Имитационно-моделиращите игри създават условия обучаваните да усвоят схеми за адекватно общуване в делова ситуация.

Според Г. Иванова възможността да се интерпретират многообразни ситуации стимулира търсенето на адекватност при решаване на разнообразни проблеми. Благоприятната ситуация за свободно изразяване разкрива истинските поведенчески реакции на участниците. И не на последно място важно е, че сигурността им е гарантирана независимо от изявите в играта. В деловата игра положителната атмосфера се създава и от факта, че има свободна проява на особености на характера, които в друга ситуация могат да бъдат санкционирани (Иванова 2004: 217). Методическата интерпретация на характеристиките на комуникативно-прагматичното пространство предполага детайлизирано представяне в учебни задачи с цел установяване на параметрите на комуникативната ситуация и съответно на съобразяването с тях при конкретни речеви изяви.

При работа с текст на учениците се поставя задача да: посочат участниците в речевите действия, като се аргументират с техните назовавания в текста; определят адресанта и съответно адресата; да установят съществува ли промяна на техните роли; с какви текстоизграждащи маркери е отбелязана тази промяна; да определят предмета и целта на изказването на всеки участник; да посочат номинативните вериги, които са основа за оформяне на техните констатации; да посочат маркери за определяне времето на протичане на речевото общуване; да посочат пространствените характеристики на комуникативния акт.

Динамиката на ролевата дейност е свързана с комуникативната компетенция, тъй като се отчитат очакванията на всеки един участник, а те пък са социално обусловени от литературни, естетически, културни традиции. Така се изгражда представа за поведение в конкретна ситуация съобразно с действащите в общуването речеви стереотипи, въз основа на които се извършват индивидуални интерпрета-

ции. Деловите игри дават възможност за пресъздаване на различни професионални практики. По този начин у учениците се изграждат умения за самостоятелно разрешаване на проблеми, свързани с комуникативни решения, повишава се социолингвистичната компетентност, която според В. Кръстанова се обособява в ядрото на комуникативната компетентност от необходимостта да се разграничи ситуативната обусловеност на речевото общуване (Кръстанова 2009: 13). Деловата комуникация сама по себе си е обвързана с вербалните умения, с реторичните техники и похвати, с прилагането на способности за убеждаване на бизнес партньора, с различните логически и емоционални средства за влияние и за формиране на определено мнение, затова включването в делови имитационно-моделиращи игри създава условия да се овладяват различни стратегии за бъдеща реална социална реализация, основаваща се на една ефективна социолингвистична компетентност, чието ядро е „изградено от социолингвистични умения, които са близки по природа, тъй като това са умения, които подпомагат социалната адаптация на ученика в обществото“ (Кръстанова 2003: 62).

Необходима предпоставка за осъществяване на успешна делова комуникация е изграждането на умения за прилагане на Принципа на символизирано позитивно действие, обединяващ Принципа за вежливост на Дж. Лийч (Лийч 1983) и Принципа на сътрудничество на П. Грайс, според които комуникативният принос на всеки участник в определена стъпка от диалога трябва да бъде такъв, какъвто го изисква съвместно приетата цел (посока) на този диалог (Грайс 1985: 22), а това е отличаваща специфика на официалното и деловото общуване. Конкретизирайки Принципа на сътрудничество, Грайс акцентира върху ролята на количеството и качеството на обменяната информация, защото „излишната информация понякога въвежда в заблуждение, предизвиквайки въпроси и съображения, които не се отнасят към работата“ (Грайс 1985: 222).

Принципът на вежливостта според Лийч представя като определящи социалната цел на общуването, насочена към предотвратяване на конфликти между участниците в комуникативната ситуация, като осъществяващи пряка връзка с принципите на вежливостта, т.е. адресантът би трябвало да изрази към адресата такова отношение, каквото би искал да получи в отговор (Лийч 1983).

Разбира се, тези принципи могат да се приемат по-скоро като вид предписание към официалното и деловото общуване – сфери, в които ролята на комуникантите са предварително обусловени от инс-

титудиналността и от обществено приет нормативен кодекс на общуване. Анализирайки Принципа на сътрудничество, Лийч изтъква ролята на вежливостта като важно свързващо звено между смисъла на речевото изказване и силата на неговото въздействие. Различните видове и степени на вежливостта се проявяват в различни ситуации, при които могат да се класифицират четири типа илокуционни функции в зависимост от социалната цел на вежливостта:

– *илокуционна функция със състезателен аспект* – при молба, искане, питане, поръчване;

– *илокуционна функция с празничен аспект* – при поздравяване, благодарност, честитене;

– *илокуционна функция с аспект на сътрудничество* – при съобщаване на твърдение, уведомяване;

– *илокуционна функция с аспект на противопоставяне* – заплашване, обвиняване, порицаване. Тази функция Лийч посочва като противоречаща на вежливостта, защото е невъзможно да обидиш по учтив начин.

Първите два типа функции са определени като функции, които „повличат“ след себе си учтивост, която засяга комуникацията между двама участници, условно наречени *аз* и *другият*. Обикновено *аз* се идентифицира с говорещия, а *другият* – със слушащия, но говорещият може да показва и учтивост към трети лица, които са или не са свидетели на комуникативната ситуация. Лийч посочва, че етикетът *другият* може да се отнася не само до адресата, но и до лица, назовани чрез местоимения за 3-то лице. В този случай учтивостта варира: така например фактор е дали третото лице присъства като свидетел (зрител), или не присъства; важен фактор е и дали принадлежи към сферата на влияние на говорещия или слушащия. Лийч определя като основни максими на тактичност уменията да се пази интересът на *другия* и да не се нарушава неговата лична сфера. Израз на великодушие е стремежът да не се затрудняват участниците в конкретната ситуация на общуване, уменията да не се обиждат събеседниците е изява на одобрение, а съгласието може да се изрази и чрез липса на възражения. Проявата на благопожелателност е израз на изявена симпатия (Лийч 1983).

В методически аспект тези наблюдения са продуктивни при усвояването на етикетни формули на обръщение, на умения за общуване в официална ситуация при създаване на писмен текст; при ситуации на непосредствено устно общуване; при коректно съставяне на

документи за делова комуникация (молба, заявление, мотивационно писмо, протоколи, доклади и т.н.).

Умението да се прилагат принципите на Лийч е пряко свързано не само с едната страна на комуникативната ситуация – речевото поведение, но и с другата, не по-малко важна рецептивна дейност – слушането. Умението да се слуша е пряко отражение на зачитане на максимите на толерантността и сътрудничеството, защото слушането означава пълно реализиране на възможността да се възприемат и осмислят съобщенията на адресанта и на тази база се очаква включване от страна на адресата със съответната подходяща (очаквана или неочаквана за адресанта) стъпка в поддържането или прекратяването на акта на общуване.

От съществено значение за успешно протичане на общуването в рамките на урока по български език е развитото умение да се слуша изложението на адресата и съответно адресантът (независимо дали в ролята на учител, или на ученик) да предприеме следващата стъпка в диалога в съответствие с илокутивното и перлокутивното въздействие на възприетото съобщение. Често комуникативните неуспехи са резултат на неточно възприемане, непълно осмисляне и неадекватно на ситуацията анализиране на изказването. Ролята на учителя (да ръководи изграждането на умения за успешно речево общуване) в подобни ситуации е да бъде коректив на речевата продукция на обучаваните, като изисква от тях да се придържат към максимите на сътрудничество и вежливост.

Овладяването на постулатите за символизирано позитивно действие ще предостави на учениците възможност да се изявят като предразположени към сътрудничество партньори както при ситуации на устна речева изява, така и при изграждане на писмени текстове в официалното общуване.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелова 2003:** Ангелова, Т. *Методика на обучението по български език. Съвременни проблеми*. София: ИК „Сема РИП“, 2003.
- Виденов 1990:** Виденов, М. *Съвременната българска градска езикова ситуация (Теоретически и методологически проблеми на нейното проучване)*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1990.
- Георгиев 1992:** Георгиев, Б. Прагматическите норми на езикова комуникация в обучението по български език // *Български език и литература*, 1992, №2, 20–26.

- Грайс 1985:** Грайс, П. Логика и речевое общение. // *Новое в зарубежной лингвистике*. Т. 16. Москва, 1985.
- Иванова 2004а:** Иванова, Г. *Играта. Минало и настояще*. Пловдив, 2004.
- Иванова 2004б:** Иванова, Г. *Педагогически технологии в играта*. Пловдив: „Сема 2001“, 2004.
- Кръстанова 2003:** Кръстанова, В. *Социолингвистичната компетентност на учениците в обучението по български език (5. – 12. клас)*. София: Булвест 2000, 2003.
- Кръстанова 2009:** Кръстанова, В. *Комуникативната компетентност и съвременните ѝ проявления в езиковото обучение // Комуникативната компетентност в езиковото и литературното обучение*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2009.
- Хъдсън 1995:** Хъдсън, Р. *Социолингвистика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1995.
- Лийч 1983:** Leech, G. N. *Principles of Pragmatics*. London, New York, 1983.